

ІСТОРІЇ ЧАСУ

Ця книжка - друга у серії нарисів за матеріалами доповідей, виголошених на щомісячному семінарі «Обрії науки», що проводиться у Львові в Українському католицькому університеті¹. Вже впродовж дванадцяти років міждисциплінарний семінар «Обрії науки» творить унікальний в Україні майданчик для спілкування і вироблення єдиної візії між природничими та гуманітарними науками, досвідченими вченими і студентами. Правило, якого намагаються дотриматися організатори семінару, полягає в тому, що доповідачі розповідають про наукові результати, отримані в тій ділянці знань, де вони самі активно працюють. Таким чином, слухачі мають можливість довідатися про найновіші наукові досягнення «із перших рук» і безпосередньо спілкуватися із фахівцями в тій чи іншій ділянці науки. А те, що слухачька аудиторія, хоч і складається переважно із науковців та студентів, надзвичайно різноманітна за фахом, вимагає від доповідачів представити свої результати у формі не лише цікавій, але і доступній широкому науковому загалові. Зауважимо, що часто такий підхід виявляється корисним не лише для слухачів, але і для авторів доповідей, бо потребує подання результатів у ширшому загальнонауковому (чи і загальнокультурному) контексті. Результатом є тривалі обговорення, дискусії, а часом і постановки нових задач чи формування співпраці над проблемами спільного зацікавлення.

Поряд із регулярними доповідями,² на семінарі заслуховуються і цикли, присвячені темам, які є в центрі уваги різних галузей знань. Кожен із таких циклів є своєрідною майстернею, у якій фахівці з різних дисциплін діляться своїми знаннями і спільно шукають відповіді на питання, що їх турбують. Цілком природно, що один із таких циклів був присвячений темі Часу. Поняття часу, буденне і, здавалось би, зрозуміле, перестає бути таким, коли йому намагаються дати строге означення. Мабуть, найвідомішим висловом з цього приводу є слова Августина Аврелія: «якщо ніхто мене не питає, я знаю, що таке час; якщо б я захотів пояснити тому, хто питає — ні, не знаю».³ Більше того, у сучасній, розкладеній за полицями різних дисциплін, науці дуже часто один і той самий термін має різні значення для різних дисциплін. І поняття часу якраз є тому прикладом. Не тільки спосіб вимірювання часу,⁴ а і саме розуміння часу людиною змінювалось з часом! Час-божество в Античності змінювався на час — фізичне явище в період наукової революції, в свою чергу, зараз вчені все частіше говорять про плинність часу як витвір свідомості.⁵ Інтуїтивне розуміння

1 Перша книжка вийшла в 2016 р.: «Обрії науки. (Збірка нарисів про науку і про вчених)». За редакцією Ю. Головача та Я. Грицака. Львів: Видавництво УКУ, 2016, 178 с.

2 З розкладом доповідей семінару за всі роки можна ознайомитися тут:
<http://ph.icmp.lviv.ua/~hol/horizons.html>

3 Святий Августин. Сповідь/ Пер. з латини Ю. Мушака. - Львів: Свічадо. - 2008 (11.14.17).

4 J. Levine. The history of time and frequency from antiquity to the present day. Eur. Phys. J. H 41, 1–67 (2016)

5 Carlo Rovelli. The order of time. Riverhead Books New York 2018

одночасності та таких властивостей як однорідність та неперервність виявляється хибним а необоротність подій у часі все ще не має однозначного пояснення.

Підзаголовок нашої книжки - Історії часу — алюзія на заголовок бестселера Стівена Гокінга.⁶ В ньому видатний вчений, розповідаючи про структуру і еволюцію Всесвіту, також говорить і про базові концепції простору і часу. Історії про час фізичний, соціальний, час біологічний, час у мас-медіа і час в історії (як це не дивно звучить, відкриття часу - одне з найбільших відкриттів, зроблених істориками у ХХ ст.) - про ці та інші часи розповідали доповідачі семінару “Обрії науки”. Частина з доповідей стала предметом нарисів цієї книжки. З них читач довідається, як тему часу розуміють представники різних дисциплін: астрономії, фізики, богослов'я, філософії, психології, соціології, мовознавства, семіотики, історії. До збірки також включено і український переклад нарису про час французького астронома і письменника Каміля Фламмаріона — воно буде цікаве сучасному читачеві і своїм змістом, і мовою та місцем першої публікації.⁷ Поняття часу важко піддається формалізації навіть у рамках однієї дисципліни. Як формувалося наше сьогодішнє розуміння часу і чи можлива спільна мова між представниками різних наук в розумінні цього поняття — на ці та подібні запитання шукають відповіді автори цієї книжки.

Користуючись нагодою, хочемо подякувати всім, хто своєю працею і ентузіазмом спричинився до появи цієї книжки — авторам нарисів, учасникам і організаторам семінару (особливо — Ярославові Притулі і Мар'яні Красницькій), науковій спільноті з і з-поза Львова. Особлива подяка — Українському католицькому університету за підтримку, в тому числі і фінансову.

Юрій Головач, Ярослав Грицак, Богдан Новосядлий

Львів, 15.02 2019 р.

6 Stewen Hawking. A Brief History of Time: From the Big Bang to Black Holes. Bantam Books, 1989. 211 p.

7 Нарис був опублікований в Літературно-науковому вістнику 1924 року. При передруці збережено правопис першоджерела.

Зміст

Вступ. - 2 с.

1. Богдан Новосядлий. Історія часу: від кванта часу до віку Всесвіту. - 29 с.
2. Ігор Мриглод. Історія часу: необортність vs оборотність. - 29 с.
3. Неллі Карамішева. Логіко-філософські концепції часу. — 21 с.
4. Юрій Щурко. Термінологія та богослов'я часу в Біблії. — 17 с.
5. Інна Галецька, Оксана Сенік. Психологія відображення і переживання часу. - 29 с.
6. Зигмунт Бауман. Невелике доповнення до довгої соціальної історії часу.- 7 с.
7. Наталя Отрищенко. Горизонти соціального часу: в очікуванні майбутнього. – 18 с.
8. Борис Потятиник. Медійний час: три парадигми. – 14 с.
9. Олег Петрук. Історія визначення часу: спостереження за небом та вимір часу в минулому. - 25 с.
10. Каміль Флямаріон. Теперішнє-майбутнє і парадокс часу. — 13 с.
11. Юрій Головач, Ярослав Грицак, Богдан Новосядлий. Каміль Фламмаріон і його стаття “Теперішнє-майбутнє і парадокс часу”. - 7 с.

ПРО АВТОРІВ. - 3 с.